

ричних джерел. Саме зараз і відбувається повернення архівістів до процесів документотворення. А Держкомархів визначено як орган управління у сфері архівної справи і діловодства. Зверніть увагу: сферу визначено як єдину. І вже з'являються у правилах роботи архівів приписи: у разі виявлення прогалин у документотворенні вживати заходів до створення відповідних документів.

Участь архівістів у створенні місцевих літописів повинно також забезпечити технологічну якість цих документів, а найголовніше – подальше обов'язкове їх надходження на державне зберігання. Бо в цьому, власне, сенс усієї акції. Тим більше, що про передачу напрацьованого до архівів йдеться й у другій статті згаданого президентського указу.

Чому я сформулював позицію архівістів саме як повернення. Повернення до першовитоків. Бо на початку літописцем і протоархівістом була одна особа.

До складу літописних редакцій, крім архівістів та згаданих в указі про літопис народної пам'яті представників інтелігенції, вартувало би залучити краєзнавців, бібліотекарів, журналістів, представників громадських об'єднань чи місцевих їх осередків, усіх, хто має інтерес і поінформований у певних сферах місцевого життя.

Важливим є питання щодо організаційних засад діяльності такого утворення. На мій погляд, розраховувати на створення ще однієї штатної структури з державним фінансуванням немає жодних підстав. Та це й не треба. Свого часу при місцевих архівних установах на громадських засадах діяли комісії або ради сприяння розвитку архівної справи. Можливо відродити ту форму з дещо зміненими завданнями. Або ж конституювати таку групу як осередок Всеукраїнської спілки краєзнавців. Не виключено, що її під своє крило десь візьмуть вже існуючі громадські об'єднання. Такі як, наприклад, "Орлик" у Первомайському Миколаївської області чи "Стара поляна" у Києві.

Недержавний статус літописців має забезпечувати їхню більшу незалежність і об'єктивність у висвітленні питань, що є однією з обов'язкових умов цього задуму. Хоча зовсім не виключається можливість входження

до їх складу представників влади, чиновників-ситуацістів. Навпаки, це могло би бути додатковим каналом офіційної інформації.

Успіх зазначеного починання багато у чому залежатиме також від його методичного забезпечення. Що це, власне, має бути: літопис, щоденник, хроніка? Які відомості включатимуться, з якою частотою, у яких обсягах і з якою деталізованістю? Якими можуть бути джерела інформації? Чи доцільне існування інституту кореспондентів? Чи можливе утворення при таких редакціях чи групах колекцій першоджерел літописної інформації?

На ці та багато інших запитань бажано знайти відповіді. Не з метою рівняння за шаблоном – цього не повинно і не може бути – а щоб не пропустити важливого, суттєвого, характерного й неповторного. Певним дороговказом може бути обернення у ретроспекцію: а що нам зараз цікаво знати про минуле? Уважніше слід придивитися до попередників: церковнопарафіяльні, міські літописи. Інформацію до роздумів може також дати виявлення і вивчення досвіду створення літописів окремих підприємств та організацій. Наприклад, нещодавно до нас за консультаціями щодо започаткування такого літопису звернувся архів Гідрометкому.

Цілком логічним у такій роботі міг би стати такий момент як оприлюднення сторінок літопису. Чи то на сайті, якщо ця ідея знайде громадську (у тому числі спонсорську) підтримку, чи на сторінках місцевої преси. Це й суспільна апробація, а значить і відповідальність перед земляками. Це й моральний момент: потрапити до літопису – увійти в історію.

На початку цього руху – повернення літописання – повинні стати пліч-о-пліч архівіст і краєзнавець. Якщо цього не стане, успіху у справі не буде. Про цю ідею я говорив ще 1997 р. у Харкові на пленумі ВУСК, але, на жаль, тоді почутий не був. На жаль, і у затвердженій урядом 10 червня 2002 р., тобто через три місяці після неодноразового згадуваного Указу Президента, програмі розвитку краєзнавства на період до 2010 р. закладена в указі ідея не дістала розвитку.

Але я переконаний: втілювати її треба, бо обмежуватися лише минулим – весь час відставати і втрачати. Не випадково сказано: історія пишеться сьогодні. Щодня.

Тетяна Прись

УЧАСТЬ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ У НАПИСАННІ "ІСТОРІЇ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР"

У червні 2002 р. Кабінет Міністрів України затвердив Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 р. Серед важливих завдань, передбачених цією Програмою – перевидання історії міст і сіл України. Тому корисно було б звернутися до досвіду архівістів, які брали активну участь у підготовці 26-томної "Історії міст і сіл Української РСР".

У процесі підготовки 26-томного видання був нагромаджений величезний документальний матеріал. Враховуючи його виняткове значення, Головна редакційна колегія "Історії міст і сіл Української РСР" прийняла постанови про впорядкування і передачу на державне зберігання документів, що відклалися в процесі написання історії міст і сіл. Наказом Архівного управління

при Раді Міністрів УРСР від 25 січня 1970 р. в ЦДАЖР УРСР було створено колекцію "Документи і матеріали з історії міст і сіл Української РСР". Документи колекції, статті і виступи членів редакційної колегії "Історії міст і сіл Української РСР" були використані при підготовці цієї статті.

В "Історії міст і сіл Української РСР" вміщено 1316 нарисів з історії обласних, міських і районних центрів та інших найважливіших населених пунктів, а також 8319 історичних довідок про селища міського типу і села – центри селищних і сільських рад. Видання містить 9916 ілюстрацій, в тому числі чорно-білі текстові ілюстрації, чорно-білі і кольорові вклейки, численні схеми і карти. У всіх томах вміщено велику кількість унікальних фотодокументів, виявлених в архівах.

Підготовка цього оригінального видання, яка почалася з травня 1962 р. за ініціативою громадськості стала можливою завдяки наявності ґрунтовної джерельної бази. На 1 січня 1962 р. в державних архівах було зосереджено близько 19 млн справ з історії України. Для порівняння зазначимо, що нині в державних архівах України зберігається близько 60 млн справ, що дає підстави для успішного перевидання історії міст і сіл.

Підготовка 26-томної "Історії міст і сіл Української РСР" активізувала всі напрями діяльності державних архівів, провідне місце в їх роботі зайняли розширення і розробка документальної бази. Тільки за 1962–1971 рр. вона збільшилася майже на 11 млн справ.

До ЦДАЖР УРСР, наприклад, було прийнято фонди Ради Міністрів УРСР, Держплану УРСР, ЦСУ УРСР, Укрударгоспу, Міністерства охорони здоров'я та інших провідних установ.

До обласних державних архівів та їх філіалів надійшли фонди облвиконкомів, райвиконкомів, сільрад, промислових і сільськогосподарських установ та підприємств, колгоспів і радгоспів.

З документів, що зберігалися в держархівах додатково залучено до широкого наукового обігу 1 млн 75 тис. справ, які мають велику наукову і суспільну цінність. Архівісти звертали велику увагу на заповнення прогалин у документальній базі, що утворилися внаслідок втрати документів з історії України в період Великої Вітчизняної і громадянської воєн. Було організовано широке виявлення цих документів у центральних державних архівах Союзу РСР і архівах інших союзних республік. В результаті до архівів надійшло близько 430 тис. кадрів мікрофільмів і 12 тис. копій документів.

Поповненню джерельної бази історії міст і сіл сприяли приймання на державне зберігання документів особового походження, а також запис спогадів учасників історичних подій, що раніше не документувалися.

До державних архівів надійшли сотні особистих фондів Героїв Радянського Союзу і Героїв Соціалістичної Праці, учених, передовиків сільського господарства і новаторів виробництва, письменників, художників та інших діячів української культури.

Авторські колективи томів історії міст і сіл у своїй роботі широко використовували інформацію про склад і зміст фондів архівів, що містяться у документальних публікаціях. Протягом 1961–1973 рр. архіви видали 91 документальний збірник загальним обсягом 2509 друкованих аркушів. Більшість уміщених у них документів залучалася до наукового обігу вперше. На сторінках журналів, в пресі опубліковано понад 7 тисяч статей і повідомлень.

Важливим завданням архівних установ в загальній роботі з написання історії міст і сіл було подальше вдосконалення науково-довідкового апарату, який дав би можливість дослідникам користуватися величезною кількістю документів і швидко знаходити в них необхідні відомості з історії населених пунктів.

Головна увага приділялася каталогізації архівних фондів, насичених фактичним матеріалом з історії міст і сіл. Співробітники архівних установ робили все, щоб наблизити документи до дослідників, розкрити якнайповніше їх склад і зміст. За період з 1961 по 1972 р. було закаталогізовано близько 2 млн справ, що дало можливість вперше створити в державних архівах струнку систему каталогів: систематичних, іменних, географічних. Так, якщо у 1962 р., до початку роботи зі створення історії міст і сіл, у каталогах державних архівів налічувалося близько 500 тис. карток, то за станом на 1 січня 1972 р. їх кількість зросла в 7 разів і досягла 3,6 млн карток. Продовжувалася також підготовка і видання путівників, описів, каталогів і оглядів фондів. Якщо в 1958 р. путівник мав лише ЦДА УРСР у м. Києві, то на початок 1972 р. було видано 24 путівники по фондах центральних і обласних державних архівів та їх філіалів. Для кращого використання архівних джерел ряд державних архівів підготували довідники адміністративно-територіального поділу областей.

Архівні установи від самого початку роботи з написання історії міст і сіл стали загальнодержавними науково-методичними центрами у справі подання методичної допомоги авторам нарисів і довідок на населені пункти в їх роботі над історичними джерелами. На адресу державних архівів надходили тисячі листів з усіх кінців України з проханням повідомити про наявність документів з історії того чи іншого населеного пункту.

Міністерства, відомства й організації масово урядковували й описували документи за післявоєнні роки по 1962 р. включно з тим, щоб зробити їх доступними для авторів нарисів і довідок.

Велика і трудомістка робота архівістів зі створення і розроблення документальної бази сприяла широкому використанню архівної інформації. Авторам історичних нарисів про населені пункти стали доступні документи і друковані джерела понад 650 державних архівів Української РСР, а також архівів Союзу РСР, РРФСР, БРСР, МРСР, ЛРСР, центральних і обласних наукових та масових бібліотек. Мікрофільми документів, в яких відбиті окремі історичні події нашої країни, надійшли

до державних архівів республіки з Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Сполучених Штатів Америки.

У період підготовки історії міст і сіл значно розширили свою роботу читальні зали архівів. Якщо до написання історії міст і сіл в них в середньому працювало 2,5 тис. дослідників на рік, то в період масового виявлення документів з історії міст і сіл – майже 9 тис.

Всього автори історії міст і сіл використали близько 1 млн стр., до 10 тис. фотодокументів і понад 600 тис. назв різної друкованої продукції. Це значно перевищує обсяг використання архівних джерел у всіх без винятку шлях за всі 27 післявоєнних років, разом узятих.

Отже, як бачимо, документальною основою всіх нарисів з історії міст і сіл стали архівні документи. У 17 опублікованих томах "Історії міст і сіл Української РСР" є відомості про використання понад 5000 архівних фондів центральних і обласних державних архівів та їх філіалів, районних і міських державних архівів, партійних архівів республіки. За всю багатотомову історію України документальна база державних архівів ніким і ніколи так не використовувалася.

До наукового обігу було залучено велику кількість раніше не відомих документів, що дало змогу по-новому висвітлити ряд історичних подій.

У томах "Історії міст і сіл Української РСР" вміщені винятково цікаві відомості про письменників, поетів, культурних, наукових, державних, партійних та інших відомих діячів російського, білоруського, молдавського, польського, чеського, словацького, угорського і румунського та інших народів, які народились, жили і творили на території України. До багатьох нарисів томів додано картографічні матеріали.

Працівники архівних установ брали безпосередню участь у написанні історії міст і сіл Української РСР, працюючи в складі обласних редколегій, міських і районних редакційних комісій, робочих груп та авторських колективів. Лише в складі обласних редколегій зазначені в реєвізитах томів прізвища 24 працівників державних архівів.

Ряд працівників архівних установ працювали відповідальними секретарями обласних редколегій. У всіх 26 томах історії міст і сіл названо понад 100 прізвищ архівістів, які брали найактивнішу участь у її створенні.

Успішно виступали архівісти і як автори історичних довідок та нарисів на населені пункти. Вони написали їх близько 900.

Значний внесок працівники архівних установ зробили в редагуванні та рецензуванні підготовлених для томів матеріалів. Вони прорецензували понад 2700, відредагували понад 3000 нарисів і довідок, вичитали верстки 600 нарисів і 3 тис. довідок, перевірили майже всі посилання на джерела.

Ряд державних архівів провели велику роботу щодо ілюстрування томів.

Наукові співробітники архівів робили численні переклади документів з румунської, польської, чеської, німецької, словацької, угорської та інших мов, прочитували складні палеографічні тексти.

Ця праця архівістів заслуговує на особливу повагу. Адже наша країна в роки Другої світової війни зазнала величезних втрат історичних джерел, а матеріали, що залишилися, перебували в дуже поганому стані. Широке використання документної інформації з історії міст і сіл викликало збільшення обсягу робіт з науково-технічного опрацювання, ремонту і реставрації, вдосконалення топографічних показників тощо. Все це сприяло поліпшенню фізичного стану і забезпеченню збереженості архівних документів.

Значення "Історії міст і сіл Української РСР" не обмежується лише її науковими рамками, її пізнавальною стороною. У створенні праці брали участь десятки тисяч людей, для яких це було науковою школою, сприяло кращому розумінню історичного процесу, дало навички самостійної творчої роботи.

Беручи участь у підготовці до видання історії міст і сіл УРСР, державні архівісти не тільки плідно сприяли здійсненню цього фундаментального видання, але значною мірою перебудували багато аспектів своєї практичної діяльності, повніше розкрили свої можливості у вирішенні великих і важливих завдань.

Підготовка історії міст і сіл значно активізувала діяльність держархівів з тематичної розробки фондів, створення і вдосконалення каталогів, використання документної інформації через читальний зал архіву, сприяла також розширенню і зміцненню контактів державних архівів.

Тетяна Клименко

З ІСТОРИЇ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ НА ЧЕРКАЩИНІ

В історії архівного будівництва на Черкащині виокремлюються кілька етапів. Робота зі збирання архівів в Черкаському повіті розпочалася восени 1919 р. В березні 1919 р. було прийнято постанову Черкаського повітового комісаріату народної освіти про контроль за архівами, бібліотеками, театрами та кінематографами з боку Наркомпросу, в якій наголошувалося: "Всі при-

Тетяна Клименко

ватні, громадські і урядові архіви ... знаходяться під безпосереднім контролем Комісаріату", без його дозволу "купівля, передача і продаж означених предметів суворо забороняється". 1 квітня 1919 р. при позашкільному підвідділі Черкаського повітового відділу народної освіти було затверджено бібліотечно-музейно-архівну секцію на чолі з інструктором Ф. А. Чернушевичем.